

# TÅKERN

*fåglarnas sjö*



## Inledning

Tåkern är en grund slättsjö som ligger vid foten av Omberg i västra Östergötland. Sjöns unika växt- och djurliv gör att Tåkern rankas som en av nordeuropas finaste våtmarker. Framför allt är det fågelrikedom som gjort sjön till ett välbesökt utflyktsmål.

Åker man till Tåkern under vintern verkar sjön ofta helt tom. Isen ligger tjock, och strandängarna är begravda i snö. Men det finns liv! Ute i det enorma vasshavet finns tusentals övervintrande småfåglar. Främst är det skäggmesar, gråsisikor och blåmesar som livnär sig på

vassfrön och smådjur som gömt sig i vasstjälkarna.

När vårsolen börjar smälta bort isen och snön, dröjer det inte länge förrän vårfåglarna dyker upp. Den svartvitfärgade tofsvipan är en av vårens trognaste budbärare. När den första vipan dyker upp brukar det bara finnas små barmarksfläckar.

Vid sjöns utlopp bildas det i april en öppen vak. Där finns under våren en stor mängd änder och gäss som väntar på att resten av sjön ska bli isfri. En del av dem kommer att stanna vid Tåkern, men de flesta flyger snart vidare till sina häckningsområden längre norrut.

**Skäggmesen är en sentida invandrare till Tåkern. 1972 sågs den första individen i vassarna. Arten finns vid sjön hela året. På vintern äter skäggmesen mest vassfrön, medan den på sommaren skiftar över till en diet som huvudsakligen består av insekter.**

Foto: C. Elderud/N.



**Knölsvanen, Östergötlands landskapsfågel, tillhör karaktärsfågeln vid Tåkern.**

Foto T. Jonsson.

### Innehållsförteckning

- |                           |                                  |
|---------------------------|----------------------------------|
| 1 Inledning               | <b>Gässen vid Tåkern</b>         |
| <b>Tåkerns naturtyper</b> | 14 Det stora lyftet              |
| 3 Vassen                  | 15 Gässen                        |
| 4 Den blå bården          |                                  |
| 5 Strandängen             | 19 Varför är Tåkern en fågelsjö? |
| 6 Det öppna vattnet       | 21 Skötsel av reservatet         |
| <b>Besöksområden</b>      | <b>Djur och växter</b>           |
| 7 Hov                     | 22 Fåglar                        |
| 8 Svälinge                | 28 Insekter                      |
| 10 Glånås                 | 30 Växter                        |
| 11 Svanshals              |                                  |
| 12 En vandring på spången | 32 Myndigheter och föreningar    |



**Text och utformning:**  
Dan Nilsson

**Teckningar:**  
Nils Forshed

**Kartor sid 8 och 11:**  
Mona Ahlvar

Broschyren är utgiven av länsstyrelsen i Östergötlands län i samverkan med Tåkernfonden WWF och Östgötastiftelsen-natur och fritid.



#### Tåkernfonden WWF

Vill du hjälpa till att bevara Tåkern som en av nordeuropas finaste våtmarker? Tåkernfonden WWF:s postgiro-nummer 70 25 00-0 står öppet för ekonomiska bidrag.



#### Östgötastiftelsen-natur och fritid

Östgötastiftelsen-natur och fritid är en av huvudsponsorerna till Tåkernfonden WWF. Stiftelsen har också genom andra åtgärder bidragit till att bevara Tåkerns unika växt- och djurliv.



## Vassen

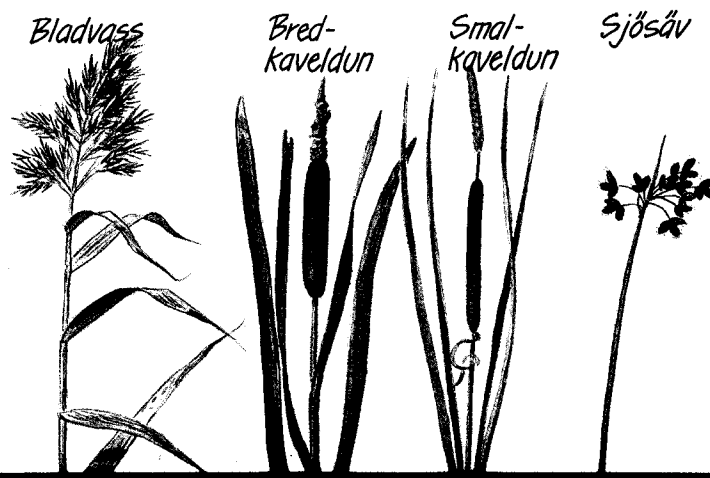
Nästan en tredjedel av Tåkerns totala yta består av vassar. Det är främst bladvass som växer där, men i de enorma vassarealerna finns också smalkaveldun, bredkaveldun och sjösäv. Under 1800-talet och en bra bit in på 1900-talet bedrevs en omfattande vasslätter vid Tåkern. Vassen användes dels som djurfoder, men man tillverkade även mattor och använde vassen som takläggningmaterial. Även växten sjöfräken, som då upptog en stor del av den areal som nu består av bladvass, togs tillvara som vintarfoder åt djuren.

Såväl sommar som vinter erbjuder vassarna både föda och skydd åt många fåglar. Ute i vassarna finns stora mängder insekter. Tillsammans med vassfrön utgör dessa insekter basfödan för de vasslevande fåglarna. På vintern finns här tusentals övervintrande blåmesar och gråsiskor. När våren kommer lämnar de dock vassen för att häcka på andra ställen.

I vassarna växer också en svampart, vasshättan. Den är ovanlig i Sverige, men i Tåkerns vassar finns den på sina håll rikligt.

Den vanligaste rovfågeln vid Tåkern är den bruna kärrhöken. Arten häckar långt ute i den mest otillgängliga vassen. Besöker man sjön under juni månad kan man från något av fågeltornen försöka lokalisera boet. Vid den tiden är nämligen ungarna kläckta, och föräldrarna kommer till boet med jämna mellanrum för att mata ungarna.

Rördrom och vattenrall är två andra fåglar som häckar i vassen. Till skillnad från den bruna kärrhöken visar de sig sällan. Istället låter de desto mer. Rördrommen låter som när man blåser i en tombutelj, medan vattenrallens låte kan liknas vid en grisgrymtning. Rörsångare, trastsångare och skäggmes är andra exempel på vasslevande arter som häckar i Tåkern.



**Under våren och försommaren vimlar det av liv i Tåkern. Här är det en gräsandshona som håller ordning på sina ungar.** Foto T. Lilja/N.

Fram på sommaren, när alla sjöns invånare har anlänt, är Tåkern som en enda stor barnkammare. I vassarna, på strandängarna och i strandskogen vimlar det av liv. Andkullar på vattnet, brun kärrhöksungar i vassen, vadarungar på strandängen och trastungar i strandskogen. Alla fåglar har bråttom att slutföra sina häckningar innan hösten kommer med kyla och sämre tillgång på mat.

På hösten finns det faktiskt allra

mest fåglar vid Tåkern. Förutom alla som häckat vid sjön och fortfarande finns kvar, tillkommer ett stort antal som rastar här innan de fortsätter sin flyttning söderut.

Det är framför allt änder, vadare och gäss som under sommaren häckat längre norrut, som stannar till vid Tåkern innan de drar vidare till sina övervintringsområden. Kanske har de dessförinnan tillbringat sommaren långt uppe på den ryska tundran.

## Den blå bården

Den blå bården kallas den öppna vattenyta som finns mellan vassen och strandängen. Förutsättningen för att den blå bården ska uppkomma är att strandängen betas av boskap. Djurens bete och tramp gör att en vattenfylld zon bildas. I det grunda vattnet finns ett myller av liv. Om betet upphör kommer dock snart den blå bården att växa igen med bladvass och andra högvuxna växter.

Många fåglar föredrar att leva i den blå bården, men ingen art kan sägas vara helt bunden hit. Isen smälter tidigt, vattnet värms snabbt upp och därmed kommer också produktionen igång snabbt. Därför spelar den blå bården en viktig roll för de tidigast återvändande änderna och vadarna.

Av fåglarna häckar gärna årta och skedand i den blå bården. Även den småfläckiga sumphönan finns här, och låter under maj- och juninätterna höra sitt karaktäristiskt entonigt visslande revirläte. Häckande vadare som tofsvipa, rödbena, storspov och enkelbeckasin placerar visserligen sina bon uppe på torra land, men letar gärna föda i det grunda vattnet som den blå bården erbjuder.

Djurens bete i det vassnära området gör alltså att de högvuxna växtarterna missgynnas och vassfronten tvingas utåt. I den blå bårdens grunda vatten tar istället andra, lågvuxna vattenväxter över. Av övervattensväxterna är det främst knappsäv, svalting, hästsvans och

vattenpilört som ökar i antal. De undervattensväxter som gynnas är hornsärv, vattenbläddra, hårslinga och olika arter av nate.



**Vattenpilörten tillhör de vattenväxter som trivs i den blå bården.** Foto T. Jonsson.



**Strandängarna vid Tåkern är rika på kalk. På våren blommar här bl a majviva (vänster), samt orkidéerna ängsnycklar (mitten) och flugblomster (höger).**

Foto T. Jonsson.

## Strandängen

Strandäng kallas det öppna område som oftast finns i anslutning till sjön. Liksom för den blå bården bestäms strandängens naturvärdeskvalitet till en stor del av antalet betesdjur som finns på ängen. Om antalet djur minskar kommer ängen att växa igen med högvuxna växtarter. Kortbetat gräs är en förutsättning för att många fågelarter ska trivas.

Den grupp av fåglar som är mest beroende av en välhävdad strandäng är vadarna. För dessa fåglar är ängarna viktiga både som rast- och häckningsplatser. Kärrsnäppa och brushane är två vadararter som i mycket hög grad är beroende av välbetade strandängar. Kärrsnäppan

är i syd- och mellansverige en mycket sällsynt häckfågel. Anledningen till att den är så ovanlig är brist på lämpliga häckningsplatser.

Det finns också småfåglar som häckar på strandängen. Ängspiplärkan och gulärlan är två sådana karaktäristiska arter som är vanliga vid Tåkern.

Flera rovfåglar utnyttjar strandängarna för sin jakt på sorkar, grodor och fåglar. Vid Tåkern är brun kärrhök och den nattjagande hornugglan vanligast. Under flyttningstid vår och höst kan man också se blå kärrhök och jord-



**Tåkerns undervattensskogar erbjuder sjöns simfåglar rikligt med mat. Vissa arter är växtätare, medan andra äter insekter.**

*Foto C. Elderud/N.*

## Det öppna vattnet

Av Tåkerns totala areal på 45 km<sup>2</sup> är cirka två tredjedelar öppet vatten. Eftersom det inte finns några vassar här, är det istället undervattensväxterna som frodas i det öppna vattnet.

Undervattensväxterna står tillsammans med grönalger för en stor del av fotosyntesen, och därför kan de sägas vara grunden för hela Tåkerns ekosystem. De vanligaste undervattensväxterna är axslinga och kransalger. Bland växterna lever en mängd smådjur. Här finner de gott om föda och får skydd mot rovdjur.

En del av smådjuren och växterna blir mat åt de fiskar som finns i

Tåkern. Under hårda vintrar händer det att stora delar av sjön blir syrefattig. Förhållandena blir dock inte så allvarliga att hela fiskesamhället slås ut. Vanliga fiskarter i Tåkern är sutare, ruda, sarv, mört, abborre, gädda och gärs.

En vanlig syn vid Tåkern är att det ligger tusentals fåglar ute på den öppna vattenytan. Det är både växt- och djurätande fågelarter som tar för sig av det dukade bordet. Ett exempel på detta är de många unga knölsvanar som varje sommar ses på Tåkerns vattenspegel. De är ännu för unga för att häcka, och tillbringar istället sommaren i stora flockar vid Tåkern.

## Hov

Besöksområdet Hov ligger vid Tåkerns östra strand. Från E4:an svänger man av mot Väderstad. Framme i samhället fortsätter man cirka 6 km norrut mot Vadstena. Parkeringen ligger intill vägen och är tydligt utmärkt med en vägskylt.

Fågeltornet är handikappanpassat, vilket gör det möjligt att ta sig upp med rullstol.

I vassområdet framför tornet häckar

varje år minst ett par brun kärrhök. Där sjunger i maj och juni också flera trastsångare. Fiskgjuse fiskar regelbundet inom synhåll från tornet. Många vadare söker föda i de dybankar som finns nära tornet.

Hovtornet är den bästa platsen för att uppleva höstens stora ansamling av rastande gäss. Är man på plats i gryningen ser man när de ljudligt kacklande gässen lämnar sina sovplatser i sjön.

***En av Tåkerns mest iögonfallande fåglar, den bruna kärrhöken, häckar inom synhåll från Hovtornet. På fotot syns en hane som med typiskt uppåtvinklade vingar patrullerar sitt revir.***

*Foto Jan Töve J:son/N.*

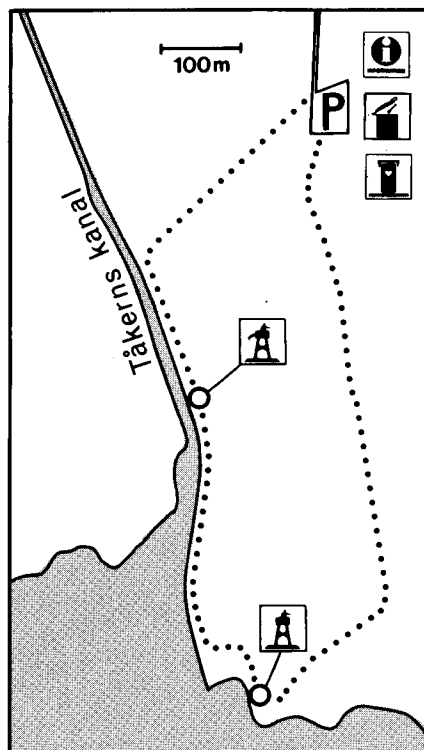
## Svälinge

Svälinge på norra sidan är det minst kända besöksområdet. Framför allt på våren är dock det här området minst lika besöksvärt som Hov och Glänås. Både framme vid tornet och under promenaden dit ges fina tillfällen att uppleva sjöns fauna och flora. Enklast hittar man till Svälinge genom att svänga av från riksväg 50 vid skylten Strå 7. Efter 2 km, sedan man passerat Tåkerns kanal, svänger man höger vid skylten Svälinge, Fågeltorn 2. Från parkeringen är det cirka 800 meters promenad till tornet. Uppifrån tornet blickar man ut över ett varierande vasslandskap rikt på laguner.

Svälingetornet är placerat intill Tåkernkanalens utflöde ur sjön. Det strömmande vattnet gör att vårens första vak bildas här. Därför samlas det under april mängder med änder, gäss och andra simfåglar som väntar på att isen ska släppa sitt tag om den övriga sjön.

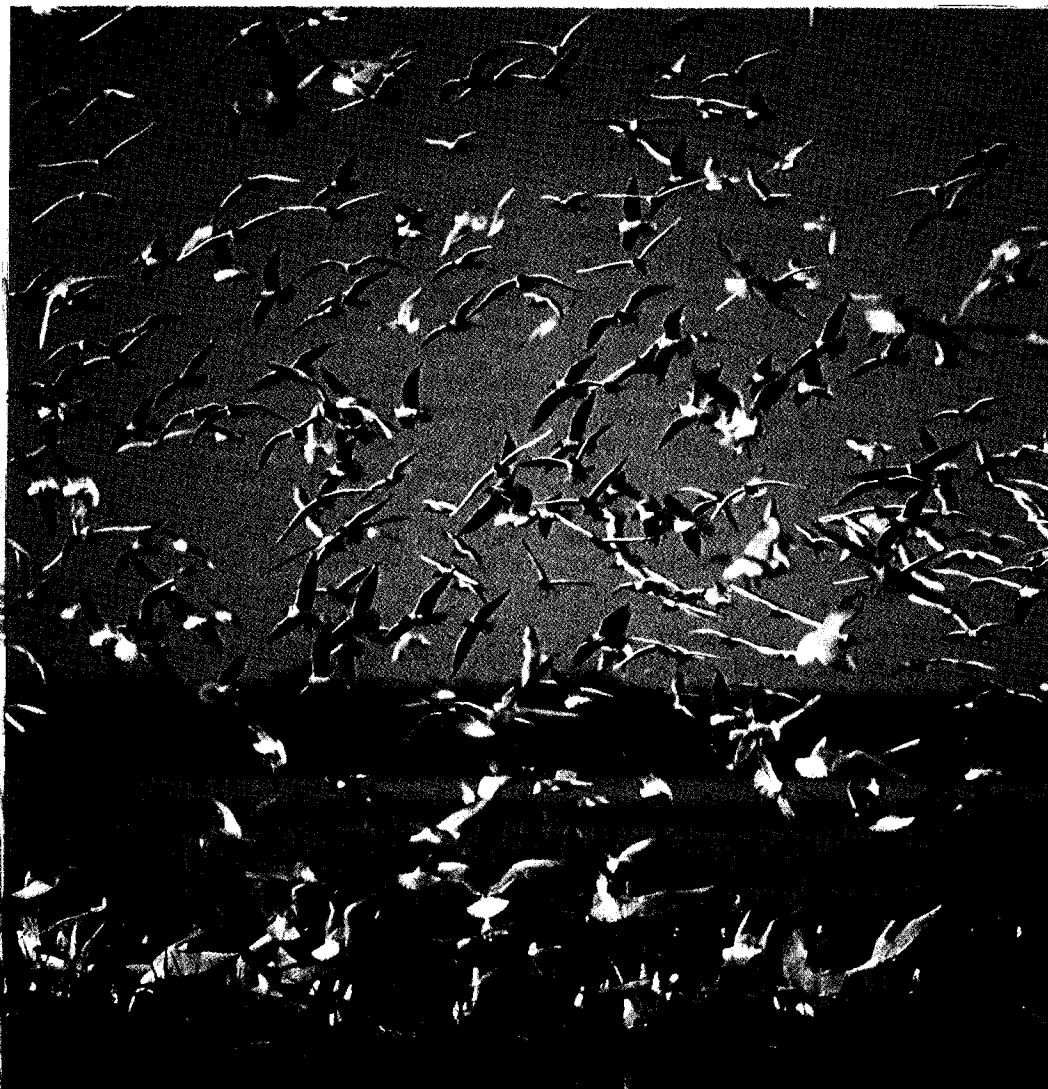
Inom synhåll från tornet finns Tåkerns största skrattmåskoloni. Visserligen är avståndet ganska långt, men är man utrustad med kikare är det imponerande att studera kolonins cirka 1500 par. Många änder och doppingar drar nytta av skrattmåsarernas skydd, och häckar i närheten av kolonin.

Det finns två vägar att ta sig till tornet (se karta). Båda är cirka 800 meter långa. Den ena går genom en barrträdsdominerad strandskog. Väljer man att gå den vägen kan man se och höra skogshäckande



fåglar som t ex svarthätta, ringduva, koltrast och skogssnäppa.

Den andra stigen går först ett kort stycke genom en barrplantering, vidare över en betad strandäng och fortsätter sedan längs Tåkernkanalen, passerar en plattform innan man är framme vid tornet. På strandängen växer under våren bl a majviva, det sällsynta rosettjungfrulinet samt orkidéerna ängsnycklar och flughblomster.



*I närheten av Svälingetornet finns Tåkerns största skrattmåskoloni. På våren och sommaren hörs härifrån ett ständigt skrånande från de häckande fåglarna.*  
Foto C. Elderud/N.

Vid kanalen finns en mindre plattform. Från den har man utsikt över ett stort fuktigt madområde. På våren rastar många vadare här, bl a kan man få se spel av flera hundra brushanar. Vissa år häckar den mycket sällsynta sydliga rasen av kärnsnäppa. Plattformen är också den bästa platsen för att höra småfläckig sumphöna. Under vårnät-

terna brukar flera hanar vissla inom hörhåll. Längs kanalen, mellan plattformen och tornet, finns ett bladvassbestånd. Där häckar skäggesen. Den kan vara svår att få syn på, men brukar ge sig tillkänna genom sitt läte. Den ovanliga pungmesen har flera år häckat i buskarna nära kanalen.

## Glänås

Till Glänås på södra stranden hittar man enklast från E4:an. Man svänger av vid skylten Tåkern 4. Framme vid gården Kyleberg svänger man vänster och åker vidare drygt 1 km till en skylt som visar vägen till området. Från parkeringsplatsen är det några hundra meters promenad innan man är framme vid tornet. Denna stig går genom en strandskog med mycket lövträd. Går man stigen under våren möts man av en ljudlig småfågelkör bestående av många arter.

Uppe i tornet har man en fin utsikt över Tåkern, och med lite tur kan man få se de flesta fågelarter som är typiska för sjön.

*Vid besöksområdet Glänås på Tåkerns södra strand finns förutom ett fågeltorn även ett naturcentrum.*

*Foto T. Jonsson.*



I tornets bottenplan finns Tåkerns fältstations naturcentrum. Där kan man läsa om den verksamhet som bedrivs vid sjön. En del forskningsresultat finns också redovisade.

Under vissa perioder finns det biologiskt kunniga guider vid tornet. Vill man vara säker på att utställningen är öppen, och att guiden finns närvarande bör man innan sitt besök ta kontakt med Tåkerns fältstation eller skogsvårdsstyrelsen. Där finns det också möjlighet att specialbeställa guidade visningar. Adresser och telefonnummer finns längst bak i broschyren.

## Svanshalsplattformen

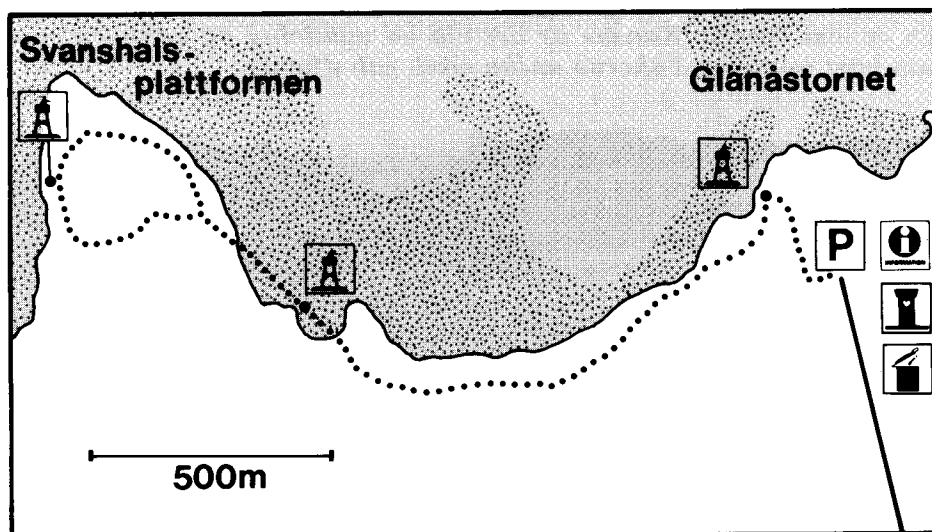
Svanshalsplattformen kan man bara nå genom att gå den 2 km spångade leden från Glänås. På nästa uppslag står det lite om vad man kan se under promenaden.

Framme vid plattformen har man en fin vy över Tåkerns vassrika västra delar med Omberg i bakgrunden.

Det är i den här delen av sjön som den sällsynta svarttärnan häckar.

Ofta ser man fiskande tärnor från Svanshalsplattformen. Vissa år häckar till och med arten inom synhåll från tornet.

Andra typiska Tåkernarter som kan ses och höras härifrån är brun kärnhök och trastsångare. Ibland står det någon häger och fiskar i det grunda vattnet. Flera rördrommar brukar också tuta i närheten under vårnätterna.



## En vandring på spången

Från fågeltornet vid Glänås utgår en vandringsstig. Tur och retur är stigen 4 km lång och leder fram till plattformen vid Svanshals. I och med att leden är spångad klarar man promenaden torrskodd. Vid en vandring på spången ges det, framför allt under sommarhalvåret, fina möjligheter att uppleva Tåkerns natur i form av såväl fåglar, växter som insekter.

Leden går till en början genom en strandskog. Här fanns tidigare en öppen strandäng, men i och med att boskapsbetet upphörde växte ängen igen och så småningom tog träden över.

Vid Glänås finns en spångad led mellan Glänåstornet och Svanshalsplattformen. Leden går genom strandskogen, över strandängen och genom vassen. Kanske är det vid en vandring på spången som man bäst upplever Tåkerns unika växt- och djurliv.

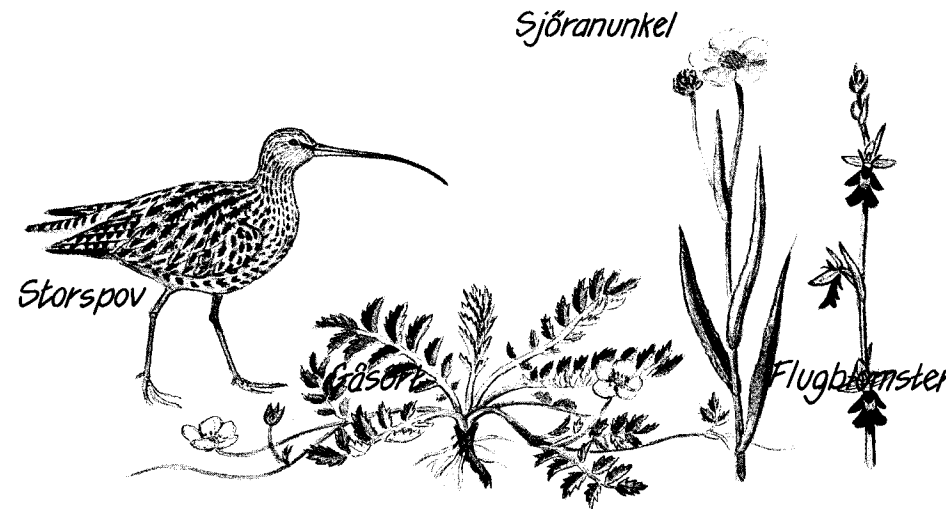
Foto C. Elderud/N.

Växter som är vanliga i skogen är t.ex. stenbär, vitpyrola och brunört.

Fåglar man kan se och höra i strandskogen är t.ex. svartvit flugsnappare, lövsångare, grå flugsnappare, grönsångare, koltrast, härmångare och rödhake.

Efter några hundra meter i strandskogen kommer man ut på en välbetad strandäng. Där växer ett stort antal växter. Under maj och juni blommar här bl.a. majviva och orkidéerna ängsnycklar och flugblomster.

Senare på sommaren, framför allt under juli månad, domineras



Den långnäbbade storspoven finns på strandängen. Där växer också gåsört och flugblomster. Sjöranunkeln vill ha fuktigare miljö och växer i vattnet.

strandängen till stor del av den gula videörten. Även ängsruta och gåsört är vanliga. Under augusti är det främst två växter med lila blommor, fackelblomster och knölsyska, som ger strandängen färg. På hösten blommar också oftast den sällsynta sumpgentianan inom synhåll från spången.

Till strandängens fågelliv hör vadarna. Rödbena, enkelbeckasin, tofsvipa och storspov brukar häcka här. Dessutom brukar andra vadararter, t.ex. svartsnäppa, grönbena, gluttsnäppa och skogsnäppa rasta och söka föda. Andra typiska

strandängsarter man ofta ser och hör under våren och sommaren är gulärta och ängspioplärka.

Några hundra meter av leden har dragits genom vassen. Där finns också en mindre, upphöjd plattform, från vilken man har god utsikt över vasshavet. Här har man stor chans att få se skäggmes, rörsångare, brun kärrhök och andra vasslevande fågelarter.

I vattnet utmed spången växer bl.a. bladvass, smalkaveldun, hästsvans, sjöranunkel, vattenbläddra, dyblad och andmat.



## Gässen vid Tåkern

De svenska gässen delas upp i två släkten. Dels de gråaktiga gässen som på latin heter *Anser*. Till det släktet hör fem svenska arter, sädgås, grågås, spetsbergsgås, bläsgås och fjällgås. Det andra släktet heter *Branta*. Det släktets tre arter, kanadagås, vitkindad gås och prutgås är mer brokigt tecknade i svart, vitt och mörkbrunt. Dessutom finns det vid Tåkern ytterligare två gåsararter, snögås och stripgås. Dessa arter är inte naturliga i vårt land, utan de är troligen rymlingar från djurparker och fågeldammar.

Senare på eftermiddagen och kvällen när gässen återvänder till sjön för nattens vila, kan man återigen titta på dem från fågeltornen.

Eftersom gässen till stor del söker föda på åkrar, orsakar de skador på växande grödor. Dessa skador består dels av betesskador, men också trampskador ställer till problem. För att försöka minska skadorna för de enskilda markägarna har det påbörjats försök med att specialodla vissa fält. Målsättningen är att få gässen att välja dessa åkrar som matplats istället för de konventionellt odlade.

På de följande sidorna finns en presentation av de 10 gåsararter som brukar finnas vid Tåkern under hösten.

Huvuddelen av höstens rastande gäss är sädgäss. Även grågäss och kanadagäss förekommer dock ganska rikligt. Med lite tur kan man också få se de flesta övriga i Sverige förekommande gåsararterna.

Har man ambitionen att försöka upptäcka någon av dessa sällsyntare arter, bör man under dagtid åka ut till åkrarna runt Tåkern. Där går gässen flockvis och äter av grödorna. Oftast finns det största antalet fåglar på fälten nord och nordost om sjön. Genom att med kikarens hjälp systematiskt gå igenom flockarna, kan man bland alla tusentals sädgäss hitta någon eller några andra arter. Det är inte tillåtet att beträda besådda åkrar, men man ser gässen bra från de allmänna vägarna. Eftersom vägarna är smala, måste man tänka på att parkera på sådant sätt att även breda arbetsredskap tar sig fram.

### Halsmärkta gäss

För att bli studera hur gässen flyttar har en del gäss försetts med nummerade och färgade halsringar. Ringarna är gjorda av plast och de är försedda med ett individuellt nummer. Har man en bra kikare finns möjlighet att läsa av de här numren.

Sädgäss med orange och röda ringar är märkta i Finland. De med blå ringar kommer från något av de Skandinaviska länderna.

Grågäss med gula ringar kommer från Östtyskland, de med röda ringar från Tjeckoslovakien och de blåringade är märkta i Skandinavien.

Om du lyckas läsa av någon halsmärkt gås, kan observationen sändas till Tåkerns fältstation.

*I gryningen varje morgon lämnar gässen sovplatserna i Tåkern. De flyger ut på de omgivande fälten för att äta. Eftersom fåglarna ofta lämnar sjön samtidigt kallas upploget för "Det stora lyftet".*

*Foto C. Elderud/N.*

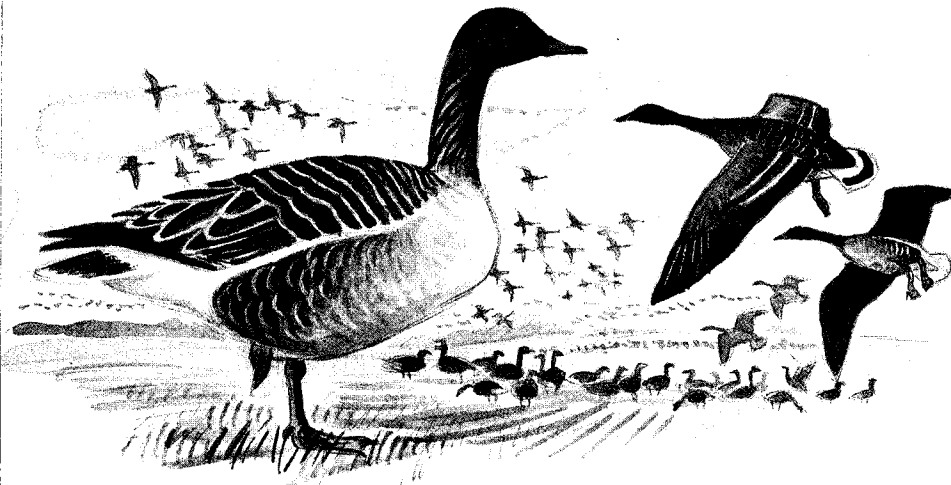
## Det stora lyftet

Höstens rastande gäss är enligt många besökare Tåkerns största sevärdhet. Gässen finns vid sjön hela hösten, men bästa utbytet av ett besök får man i mitten av oktober. Då finns störst antal gäss samlade. Rekordnoteringen hittills är knappt 50000 individer. Varje morgon flyger gässen ut från sovplatserna i Tåkern, för att under dagen äta på de omgivande fälten. På eftermiddagen och kvällen återvänder de till sjön igen. Det är ett fascinerande skådespel att i gryningen se och höra denna väldiga mängd fåglar lyfta. Eftersom gässen lämnar sjön nästan samtidigt kallas upploget för "Det stora lyftet".

Anledningen till Tåkerns starka dragningskraft på gässen är en kombination av att det finns skyddade sovplatser i sjön och mycket mat i form av spillsäd och växande grödor på åkrarna i omgivningen.

Det stora lyftet kan ses från fågeltornen vid Hov eller Svälänge. Allra bäst ser man det från Hovtornet på sjöns östra sida. Det gäller att vara på plats tidigt, för inom en timme efter gryningen har alla gässen flugit iväg.

Varma kläder rekommenderas!



## Sädgås

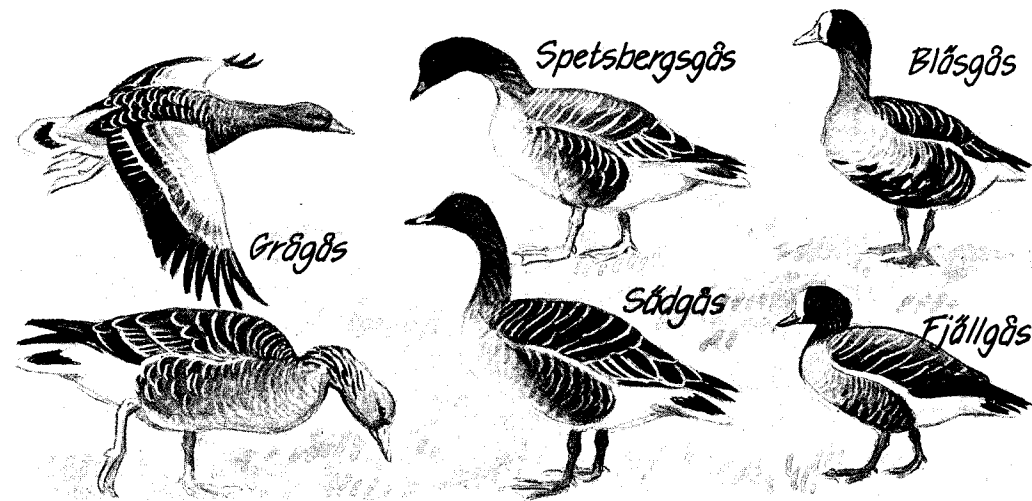
(*Anser fabalis*)

Sädgåsen är under hösten den vanligaste gåsarten vid Tåkern. Den häckar dock inte här. Artens häckningsområde finns istället i den norra barrskogsregionen, taigan. De flesta gåssen häckar i Ryssland, men några tusen par finns också i norra Sverige, Finland och Norge.

Det är en speciell ras av sädgås, skogssädgåsen, som rastar vid Tåkern. Man räknar med att det i hela världen finns omkring 100 000 individer, och av dessa bedöms 75% passera Tåkern under hösten. Det är den största andel av en art eller ras som gästar Sverige. Därför är Tåkern av högsta internationella betydelse för skogssädgåsen. Den andra rasen av sädgås, tundrasädgåsen, har andra flyttningvägar och rastar sällan vid Tåkern.

Antalet rastande sädgäss har ökat vid Tåkern under 70- och 80-talen. Detta betyder dock inte att arten totalt sett blivit vanligare. Tvärtom anser många forskare att skogssädgåsen minskat i antal. Att antalet rastande individer trots detta ökat vid Tåkern förklaras med att gåsen ändrat sträckvägar. Tidigare flög de direkt ned till övervintringskvarteren vid Östersjöns södra kust, utan att först mellanlanda vid Tåkern.

Sädgåsen kan främst förväxlas med de övriga gråaktiga gåsarterna. Den är dock mörkare och inte så kraftig som grågåsen. Den saknar också bläsgåsens och fjällgåsens tydligt vita bläs. Jämfört med spetsbergsgåsen har sädgåsen längre näbb och mörkare kroppsöversida.



## Grågås

(*Anser anser*)

Grågåsen häckar vid Tåkern med cirka 100 par. Yngre, ej könsmogna fåglar, samlas dessutom under sommaren i stort antal vid Tåkern för att byta sina flygfjädrar. Under sädgåstoppen i oktober finns det fortfarande en del grågäss kvar, men vid den tidpunkten har de flesta redan hunnit lämna sjön. Grågåsen skiljer sig från de andra gråaktiga gåssen genom att den är grövre byggd, och att halsen och huvudet är ljusare än på de andra arterna. I flykten lyser vingarnas framkanter ljusgrå.

## Bläsgås

(*Anser albifrons*)

Bläsgåsen häckar på de arktiska tundrorna. Det är en ovanlig, men regelbunden höstgäst vid Tåkern. Arten övervintrar i västeuropa. Bläsgåsen har en tydlig, vit bläs, som dock inte når över ögat som hos den mindre fjällgåsen.

## Spetsbergsgås

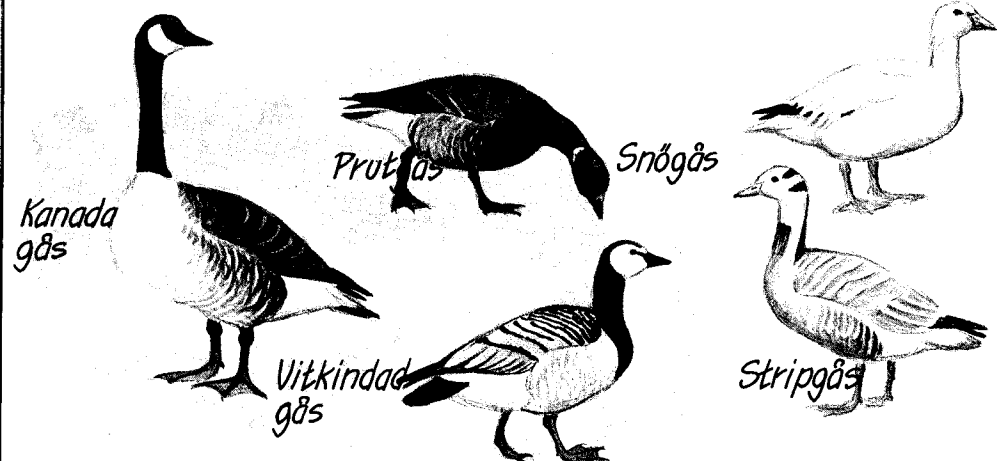
(*Anser brachyrhynchus*)

Spetsbergsgåsen häckar på Spetsbergen, Island och Grönland. Fågeln är en sällsynt besökare hos oss, men vid Tåkern rastar några individer varje höst. De söker föda tillsammans med sädgåsen i de stora flockarna ute på fälten runt sjön. Spetsbergsgåsen liknar mest sädgåsen, men har kortare näbb och ljusare kroppsöversida.

## Fjällgås

(*Anser erythropus*)

Fjällgåsen är en mycket sällsynt häckfågel i norra Skandinavien. Arten övervintrar vid Kaspiska havet. Varje höst rastar några exemplar vid Tåkern. Fjällgåsen är en liten gås. Jämfört med bläsgåsen har den en större bläs, och dessutom en brantare panna vilken gör att huvudet ser runt ut. I Sverige pågår just nu ett projekt för att rädda fjällgåsen. Syftet är att genom uppfödning och utsättning av ungar få fler häckande fjällgäss i vårt land.



### Kanadagås (*Branta canadensis*)

Kanadagåsen inplanterades i Sverige 1929. Den har sedan dess ökat, och är numera vanlig som häckfågel i Sverige. Arten häckar med cirka 30 par vid Tåkern, och under höstarna är den vanlig som rastfågel. Kanadagåsen är störst av våra gåss. Den har typisk vit teckning på kinden, som kontrasterar mot svart huvud och hals.

### Prutgås (*Branta bernicla*)

Prutgåsen häckar i hela arktis. Under hösten är den en sällsynt gäst vid Tåkern. Prutgåsen är mindre och ger ett betydligt mörkare intryck än de övriga svartbrokiga gåssen. Den har bl a betydligt mindre vitt på huvud och hals.

### Vitkindad gås (*Branta leucopsis*)

Den vitkindade gåsen var från början en arktisk häckfågel. Under senare år har den dock börjat häcka på några platser i Sverige, t ex finns några tusen par på Gotland. Arten häckar inte vid Tåkern, men varje år observeras den som rastare på hösten. Den påminner till en del om kanadagåsen i utseende. Den vitkindade gåsen är dock mindre och har betydligt mer vitt i ansiktet.

### Snögås och Strippgås

Snögås och strippgås är inga naturliga häckfåglar i Sverige. Arternas normala flyttvägar går inte heller över Sverige. Därför anser man att de individer, som nästan årligen observeras vid Tåkern, är rymlingar från fågeldammar.

## Varför är Tåkern en fågelsjö?

Inlandsisen släppte sitt grepp över Östgötaslätten för ungefär 10 000 år sedan. Den sjö som då bildades hade inte mycket gemensamt med den fina fågelsjö som finns idag. Vid den tiden var vattendjupet nämligen hela 12 meter. Detta kan jämföras med dagens medeldjup på knappt en meter. Eftersom vattnet dessutom var näringsfattigt blev fågel-faunan mycket fattig.

Under årtusendenas lopp grundades sjön upp, och för 4000 år sedan hade djupet minskat till cirka 7 meter. Genom vittring och nedbrytning av döda växter och djur hade vattnet också blivit näringsrikare. I de grundaste vikarna uppstod kärr. Ett exempel på en sådan vik är nuvarande Dags mosse på sjöns västra sida.

Tåkern utnyttjades troligen som fiskeplats redan av de stenålders-människor som cirka 6000 år f. kr. koloniserade den här trakten.

För ungefär hundrafemtio år sedan, närmare bestämt 1844, inträffade något revolutionerande för sjön. På grund av den snabba befolkningsökningen och utarmningen av be-fintlig åkermark rådde i hela landet stor brist på åkerjord. För att få mer odlingsbar mark sänktes därför sjön. Efter sänkningen fick Tåkern en vattenyta på cirka 45 km<sup>2</sup> och medeldjupet minskade från cirka 2,5 till cirka 0,8 meter. Denna snabba uppgrundning innebar en kraftig vegetationstillväxt, vilket i sin tur ledde till att en mängd fåglar fick ett nytt och bättre livsrum. Det var

denna sänkning som innebar startskottet för Tåkern som en förstklassig fågelsjö.

Det var emellertid nära att Tåkern torrlades helt år 1902. Då tillstyrkte nämligen vattendomstolen en ansökan om en total torrläggning av sjön. Även då var det jakten på ny jord som fick bönderna att argumentera för en ytterligare sänkning. Som tur var fanns det redan på den tiden en naturvårdsopinion som hade stor del i att projektet aldrig genomfördes.

Sedan sänkningen 1844 har vassarna brett ut sig, och upptar nu cirka en tredjedel av sjöns totala yta. Forskarna tror dock att vassen på kort sikt inte kan expandera mer. De okoloniserade delarna av sjön har antingen för djupt vatten eller olämpligt bottensubstrat för att vassen ska trivas. På lång sikt kommer dock Tåkern, liksom alla andra sjöar att ytterligare grundas upp. En ökad igenväxning blir följden, och till slut kommer det att uppstå ett kärr. Detta rör sig dock om ett tidsperspektiv på flera hundra år.

För en fågelsjö, som t ex Tåkern, är det vattenväxterna som är grunden för hela ekosystemet. Tåkerns näringsrika och grunda vatten gör att växterna frodas. En annan faktor som ytterligare gynnar vattenväxterna är att Tåkern är reglerad, vilket får till följd att vattenståndet mellan åren är tämligen konstant.

Undervattensväxterna erbjuder många växtätande fågelarter föda.

De stora undervattensskogarna ger dessutom bra livsutrymme för en mängd smådjur. Smådjuren fungerar sedan som basföda åt de sjöfågelarter som livnär sig på animalisk föda.

Förutom undervattensvegetationen spelar givetvis också övervattens-

växterna stor roll för fåglarnas trivsel i en sjö. De stora vassbältena erbjuder föda, skydd och häckningsplatser åt sjöfåglarna. Ett ur fågelsynpunkt bra vassområde består av en mosaik av laguner och kanaler. Ett sådant varierande område tillfredsställer alla olika krav från de fågelarter som lever i vassen.

*Mycket viktigt för många växters och djurs trivsel är att strandängarna betas av boskap. Djurens bete och tramp gör att högvuxna växter missgynnas. Istället får lågblommade växter chansen att klara sig. De rosafärgade blommorna på bilden är majvivor. Foto S. Kärrsgård.*



*Röjning av bladvass med bandvagn.*

*Foto S. Kärrsgård.*

## Skötsel av reservatet

Förr hölls alla strandängar och den blå bården öppna av betande boskap och av slätter. Numera har slåttern upphört, och betesdjuren är för få, varför de här viktiga miljöerna till stor del vuxit igen. Förutsättningen för många växt- och djurarters trivsel är nämligen att det strandnära området betas av boskap. Om betesdjuren försvinner kommer högt gräs och buskar att konkurrera ut de mindre växtarterna, vilket i så fall också leder till att många fåglar inte längre trivs vid sjön.

För att motverka igenväxningen stöds djurhållningen vid Tåkern. Lantbrukarna erbjuds ersättning för att de ska kunna driva en lönsam djuruppfödning runt sjön. Ersättningen utgår i form av ett ekonomiskt bidrag för varje betesdjur och genom att brukaren får material till stängsel.

Trots dessa åtgärder är antalet

betesdjur fortfarande för lågt inom reservatet. Ett konstgjort sätt att återskapa de öppna partierna är att meja ned växtligheten. Vid Tåkern har bl a rotorfräsar och militära bandvagnar använts. Främst är det den blå bården som kan återskapas på det här viset.

Tidigare, till några decennier in på 1900-talet, användes stora arealer av strandängarna som vinterfoder åt djuren. De här slättermarkerna hade ofta en mycket speciell flora, och flera fågelarter trivdes där. På sjöns västra sida har det återupptagits årlig slätter på en sådan gammal slättermark. Förhoppningsvis kommer många numera ovanliga växter och djur att kunna överleva på den här platsen.

Skötselåtgärderna finansieras främst genom ett vårdanslag från statens naturvårdsverk och genom bidrag från Tåkernfonden WWF.

## Några Tåkernfåglar

Vid Tåkern har det under årens lopp iakttagits cirka 260 fågelarter. En del av dessa arter är mycket sällsynta och har bara setts någon enstaka gång. Andra är vanliga och finns årligen med flera tusen exemplar vid Tåkern.

För många arter, t ex svarttärna, trastsångare, rördrom och brun kärrhök är Tåkern extra viktig. Dessa arter är sällsynta och en stor del av hela Sveriges bestånd finns här.

De fågelarter som presenteras på de följande sidorna är alla mer eller mindre typiska för Tåkern. Samtliga arter har man stor chans att få se eller höra vid ett Tåkernbesök.

### Rödbena

(*Tringa totanus*)

Har som namnet anger röda ben. Häckar på de öppna strandängarna runt Tåkern. Rödbenan varnar ihärdigt "kipp-kipp" om man kommer för nära boet.

### Gulärta

(*Motacilla flava*)

Nästan en guldfärgad kopia av den vanligare sädesärta. Gulärtan häckar tämligen allmänt på strandängarna runt Tåkern.

### Tofsvipa

(*Vanellus vanellus*)

En av de tidigaste vårfåglarna. Tämligen allmän häckfågel på strandängarna vid Tåkern. Tofsvipan är en svartvit fågel med en lång nacktofs.

### Ängspiålrkan

(*Anthus pratensis*)

Liksom gulärtan hör ängspiålrkan till de öppna strandängarna. Den enkla, sugande sången, som ofta framförs i en sångflykt, kan under våren höras vid Tåkerns strandängar.

### Enkelbeckasin

(*Gallinago gallinago*)

Kompakt, brunfärgad fågel med korta ben och lång näbb. Enkelbeckasinen kallas också himmelsget och horsgök pga sitt ljudliga spel under våren. Det gnäggande lätet uppstår då fågeln dyker med de yttre stjärt pennorna utspärrade. Enkelbeckasinen är vanlig vid Tåkern.

### Småfläckig sumphöna

(*Porzana porzana*)

Den småfläckiga sumphönan visar sig sällan. Lätet, en entonig vissling som ljuder under vårnätterna, är dock lätt att känna igen. Ganska ovanlig vid Tåkern.

### Kärrensäppa

(*Calidris alpina*)

Den sydliga rasen av kärrensäppa är mycket sällsynt. Kärrensäppan kräver kortbetade strandängar för att trivas. Vissa år häckar något enstaka par vid Tåkern.



### Brun kärrhök

(*Circus aeruginosus*)

Vanligaste rovfågeln vid sjön. Brun kärrhök flyger med uppåt vinklade vingar över vassen. Drygt 40 par häckar i Tåkerns vassar.

### Skrattmå

(*Larus ridibundus*)

Häcker kolonivis med totalt drygt 2000 par i Tåkern. Största kolonin kan ses ifrån tornet vid Svälunge. Skrattmåsen har minskat kraftigt sedan början av 70-talet, då det fanns ungefär 15 000 häckande par i sjön.

### Svarttärna

(*Chlidonias niger*)

Sällsynt i Sverige. I Tåkern häckar cirka 50 par, vilket innebär att cirka 25% av landets svarttärnor finns här. Det är lättast att se svarttärnan från plattformen vid Svanshals.

### Skäggmes

(*Panurus biarmicus*)

Den första skäggesen vid Tåkern sågs 1972. Arten har sedan dess blivit en av sjöns karaktärsfåglar. Skäggesen är stannfågel, och efter hårda vintrar minskar antalet drastiskt. Arten återhämtar sig dock fort, och efter milda vintrar finns det troligen över 20000 individer i Tåkerns vassar.

### Trastsångare

(*Acrocephalus arundinaceus*)

Liknar en rörsångare, men är betydligt större. Trastsångaren är sällsynt, och i Tåkerns vassar häckar cirka 200 par. Det är den största samlade förekomsten av trastsångare i Sverige.

### Sävsparr

(*Emberiza schoeniclus*)

Sävsparrar häckar i ungefär samma miljö som sävsångaren, och tillhör följdaktligen de få arter som gynnas av att strandängarna växer igen. Vid Tåkern är arten vanlig.

### Rörsångare

(*Acrocephalus scirpaceus*)

Mycket vanlig häckfågel i vassarna. Troligen över 10 000 par. Rörsångaren finns i princip i alla Tåkerns vassar.

### Sävsångare

(*Acrocephalus schoenobaenus*)

Har gynnats av igenväxningen av strandängarna. Sävsångaren trivs i buskrika marker, och är vanlig längs Tåkerns stränder. Påträffas dessutom ofta i vassen.

### Vattenrall

(*Rallus aquaticus*)

Liksom rördrommen är det genom lätet man oftast kommer i kontakt med vattenrallen. Dess läte brukar liknas vid en grisgrymtning. Vattenrallen är vanlig vid Tåkern, men ses sällan då den lever undanskymt i vassen.

### Rördrom

(*Botaurus stellaris*)

Visar sig sällan, men avslöjas genom sitt karaktäristiskt tutande revirläte. Rördrommens läte kan liknas vid det ljud som uppstår när man blåser i en tombutelj. Mellan 30 och 50 bölande hanar hörs årligen, främst nattetid, från vassarna.



**Fiskgjuse***(Pandion haliaetus)*

Häckar med några par i närheten av Tåkern. Fiskgjusen fångar fisk genom att med klorna före stört-dyka ned i vattnet. Vid Hovtornet har man störst chans att få se gju-sen.

**Knölsvan***(Cygnus olor)*

Östergötlands landskapsfågel, och en av Tåkerns verkliga karaktärs-fåglar. Omkring 75 knölsvanpar häckar i sjön. Dessutom tillbringar cirka 1 500 ej könsmogna knölsva-nar sommaren i sjön.

**Skäggdopping***(Podiceps cristatus)*

Allmän i Tåkern. På sommaren ser man ofta skäggdoppingföräldrarna simma omkring på det öppna vatt-net med sina sebrarandiga ungar.

**Gråhakedopping***(Podiceps grisegena)*

Finns med knappt hundra par i Tåkern. Gråhakedoppingen håller mest till i sjöns västra vasslaguner. På våren ger sig arten tillkänna genom höga revirrop.

**Brunand***(Aythya ferina)*

Tåkern hyser cirka 200 häckande par. Brunanden är dessutom en av de vanligaste andarterna vid sjön under höstrastningen.

**Skedand***(Anas clypeata)*

Häckar med cirka 40 par i Tåkern. Skedanden har en skedlik näbb som givit upphov till dess namn. Hanen har en typisk brun fläck på den annars vita kroppssidan.

**Gräsand***(Anas platyrhynchos)*

Den vanligaste anden vid Tåkern. På höstarna finns det mer än 5000 gräsänder i sjön. Liksom alla änder förlorar hanen sin vackra dräkt på sommaren. Under hösten får den i stället en mer honliknande fjäderskrud.

**Sothöna***(Fulica atra)*

Sotsvart med vit bläs. Sothönan simmar med knyckiga rörelser. Sothönan är vanlig som både häck-fågel på sommaren och rastare under vår och höst.

**Årta***(Anas querquedula)*

Föredrar att leva i den blå bården. Från spången mellan Glånäs och Svanshals brukar man kunna se flera exemplar. Årtan häckar med cirka 20 par i Tåkern.

**Kricka***(Anas crecca)*

Sveriges minsta and. Troligen mycket sparsam som häckfågel vid Tåkern. Stora krickflockar kan dock ses vid sjön under hela sommaren.



## Växter

Floran runt Tåkern är mycket rik. De många olika biotoperna – sjön, strandängen och skogen – ger livsrum åt många olika arter med varierande miljökrav. De arter som presenteras här är lätta att känna igen, och är dessutom i de allra flesta fall vanliga vid Tåkern.

I vattnet lägger man främst märke till den höga övervattensvegetationen. Den består i första hand av *bladvass*, men i vassbestånden finns även t ex *sjösäv*, *bredkaveldun* och *smalkaveldun*. I vattnet finns även andra växter. Den välkända *gula näckrosen* är på vissa ställen mycket vanlig. Liksom den gula näckrosen har *vattenbläddran* vackert gula blommor. *Andmat* och

*dyblad* är två små ljusgröna växter som i stort antal flyter på vattnet.

I gränstrakterna mellan sjön och land finns det många starrarter, tex *flaskstarr*. Här växer också gräsen *rörflen* och *jättegröe*, samt blomman *gul svärds-lilja*.

På land, men gärna i fuktigare partier, växer bla *videört*, *fackelblomster*, *ängsruta*, *slätterblomma* och den sällsynta *sumpgentianan*.

Längre upp på den torra strandängen domineras floran av lågvuxna gräs och starrarter. Bland de många blommorna som också finns på den kortbetade strandängen kan nämnas de vårblomande arterna *majviva* och orkidéen *ängsnycklar*.



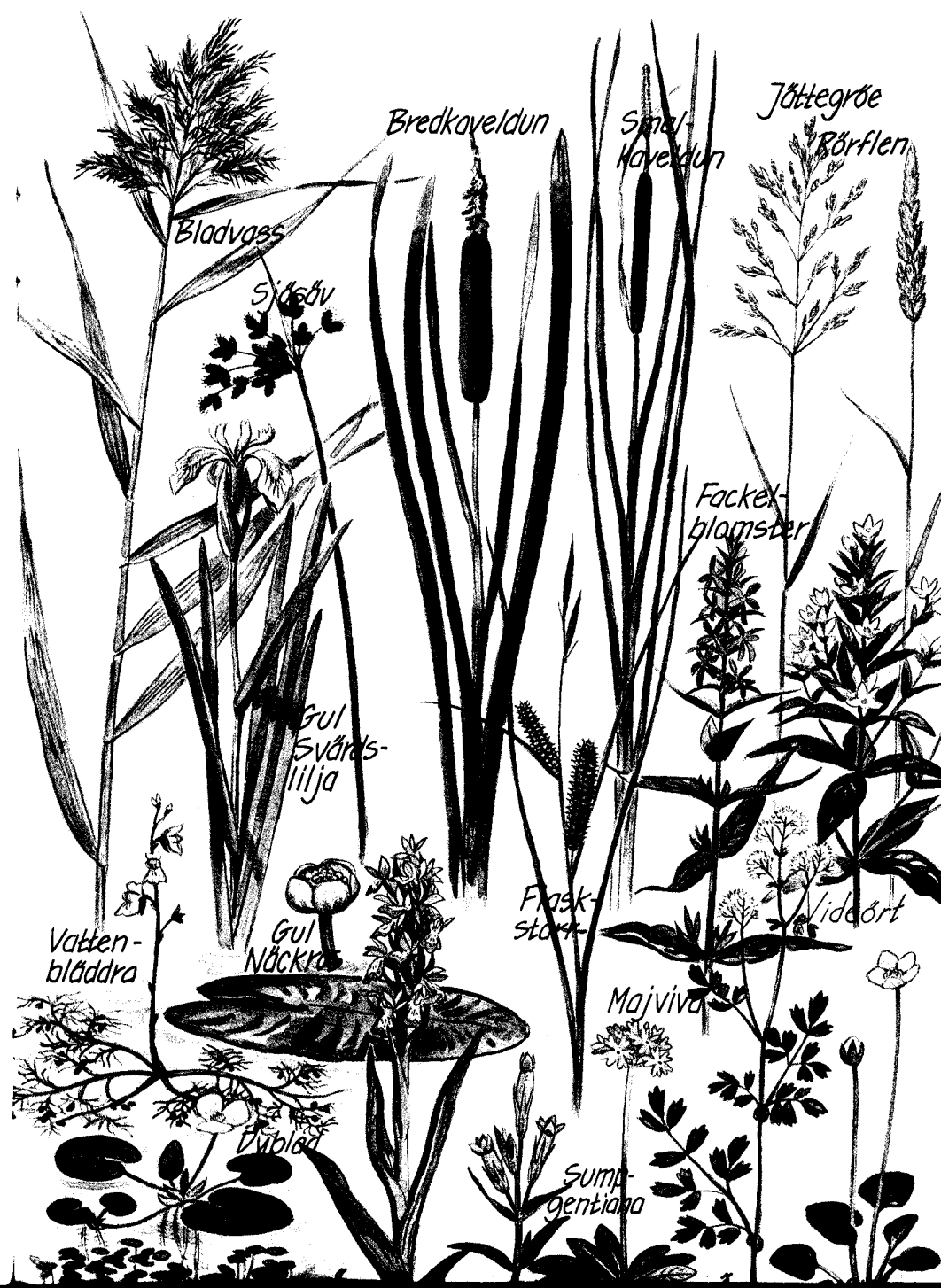
Tåkernfonden WWF har tillkommit på initiativ av länsstyrelsen i Östergötland i samarbete med Världsnaturfonden WWF.

Tåkernfonden WWF har som syfte att genom en varaktig och uthållig avkastning verka för att skydda, vårda och förbättra Tåkerns naturvärden, stödja biologisk forskning samt underlätta för reservatsbesökare.

Tåkernfonden WWFs huvudsponsorer är:



Andra stora sponsorer till Tåkernfonden WWF är: Flavouring, BT Industries, Arla, Cloetta, Odal, Luxor, Skogssällskapet, LRF, Östgöta Correspondenten och Motala tidning.





## Myndigheter och föreningar vid Tåkern

**Länsstyrelsen** har det övergripande ansvaret för länets naturreservat. Det var länsstyrelsen som bildade Tåkerns naturreservat år 1975. Länsstyrelsen beslutar om reservatsföreskrifter, fastställer skötselplaner och fördelar det statliga vårdanslaget. Det är också länsstyrelsen som administrerar Tåkernfonden WWF.

**Förvaltaren för Tåkerns naturreservat** består av styrelsen för Tåkerns regleringsföretag och en ledamot för vardera länsstyrelsen och skogsvårdsstyrelsen. Förvaltaren beslutar t ex om hur olika skötselinsatser skall utföras.

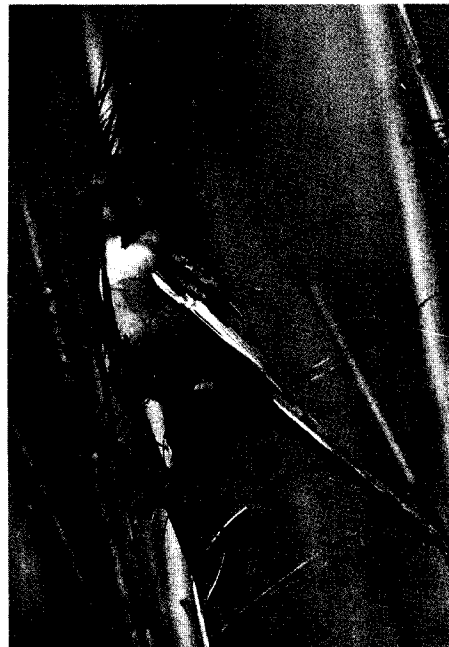
**Skogsvårdsstyrelsen** har hand om det praktiska förvaltningsarbetet och ansvarar för att alla åtgärder blir utförda. Skogsvårdsstyrelsen har också upprättat förslag till skötselplan.

**Tåkernfonden WWF** är en delfond i Världsnaturfonden WWF. En beslutsgrupp fördelar den årliga avkastningen som avsätts till forskningsprojekt, skötselåtgärder samt åtgärder för besökare.

**Tåkerns fältstation** genomför bla inventeringar av floran och faunan, för att på så vis följa förändringar av växt- och djurlivet. Föreningen äger fågeltornet vid Glänås, där det också finns ett naturcentrum. Fältstationen erbjuder även billig logi, samt guider specialbeställda turer i reservatet.

**Tåkernbygdens jaktvårdskrets** är en sammanslutning av jägarna som jagar vid sjön. Jakten inom reservatet är tillåten enligt vanlig svensk jaktlagstiftning. Änder är tillåtna för jakt 21/8-30/11. Av gässen får bara kanadagäs jagas vid sjön, och då under tiden 21/8-31/12. För grågäss och sädgäss gäller att det är tillåtet med skydds jakt på besådda åkrar.

**Tåkerns regleringsföretag** är ansvariga för att vattendomen följs. Enligt vattendomen skall vattenståndet ha en topp i april på 94,20 meter över havet. Vattennivån ska sedan sjunka till som lägst 93,75 meter i sept/okt.



*Skägges. Foto R. Carlsson.*



*Inför ögonen på naturintresserade människor, lyfter varje höstmorgon tusentals sädgäss från sina sovplatser i Tåkern. Gässen flyger ut på de omgivande åkrarna för att äta. Det här uppfloget kallas "Det stora lyftet".*

*Foto C. Elderud/N.*

### Adresser

**Skogsvårdsstyrelsen** Tåkerns fältstation  
Box 440 Box 204  
581 04 Linköping 595 00 Mjölby  
013-20 38 00 0144-321 19

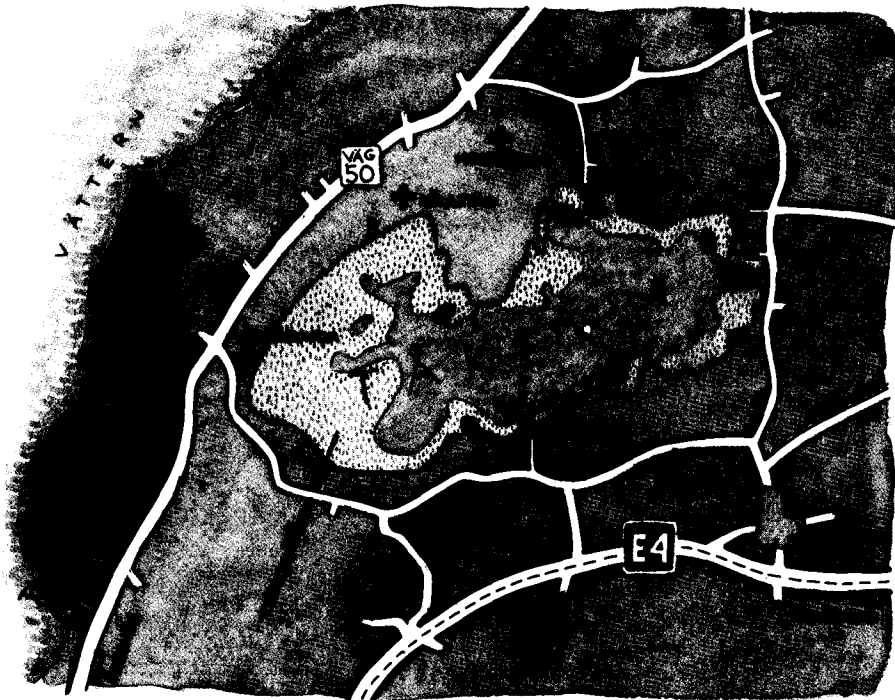
**Länsstyrelsen** Tåkernfonden WWF  
581 86 Linköping Länsstyrelsen  
013- 19 60 00 581 86 Linköping  
013- 19 60 00

### Läs mer i

**Berg B.** Tåkern, en bok om fåglarnas sjö.  
PA Norstedts och söners förlag, 1913.

**Bergengren G.** Tåkern.  
Interpublishing, 1981.

**Alexandersson m. fl.** Stränder vid  
fågelsjöar, SNV och LT's förlag, 1986.



*Naturreseptatet Tåkern ligger nära Vättern i västra Östergötland, cirka 5 mil väster om Linköping. Det är lätt att besöka reservatet då E4an passerar strax söder om sjön.*

*Från de tre besöksområden som finns i reservatet ges det goda möjligheter att uppleva Tåkerns särpräglade natur. Vid samtliga dessa områden finns fågeltorn, informationstavlor och bord där man kan äta sin matsäck. Vid besöksområdet Glänås finns dessutom en vandringsled.*

*För att skydda det utomordentligt värdefulla och känsliga djurlivet råder det tillträdesförbud mellan 1/4 och 30/6 i övriga delar av reservatet.*

*De flesta människor förknippar Tåkern främst med fågel-  
n ett rikt växt- och djurliv.  
I en flora och en insektsbok får  
n besök.*

ÖDESHÖGS KOMMUNBIBLIOTEK

